

«هریم» و «زیله» و «لیلا»...

از ترانه‌های عامیانه‌گرگان

بسیاری از ترانه‌های عامیانه ایران، و مخصوصاً ترانه‌های معمول در صفحات شمال، بنام زنی مشهورند. بنظر میرسد که منبع الهام بیشتر «موسیقی‌دانان- شاعر» گمنام عامیانه، زنانی بوده اند که از اسم و رسم- شان درین ترانه‌ها نشانی باقی‌مانده است.

در میان ترانه‌های عامیانه‌عاشقانه - که ظاهراً قسمت عمدهٔ ترانه‌های عامیانه مارا تشکیل میدهد - گاهی ترانه‌های مختلفی یافت می‌شود که همه با اسم زن واحدی خوانده می‌شوند. در بعضی از این موارد، از «فورم» و مضمون این ترانه‌ها پیداست که همه اشکال مختلفی (Variantes) از یک ترانه واحد واصلی هستند؛ در موارد دیگری بین این نوع ترانه‌ها هیچ نسبت و مشابهتی در بین نیست ولی در برخی موارد که ترانه‌ها متناسب بمحلی مشترک هستند شاید بتوان احتمال داد که این ترانه‌ها ساخته مصنفانیست که در تصانیف خود بزن واحدی اشاره کرده اند که همه دل در گرو عشقش سپرده بوده اند ...

باری، سه ترانه ای که در این مقاله مورد بحث است هر سه در وصف زنی ساخته شده و بنامشان خوانده می‌شود. ترانه اول از آهنگهای محلی خطیر آباد و کرد محله و بالاجاده از دهات حومه گرگان است. ترانه‌ای است قدیمی که در مایه سه گاه است ولی از این لحاظ حالتی مخصوص دارد (میزان ۱۱). ترانه خطاب بزنیست مریم‌نام؛ مصنف آن در یکجا با احترام و پرا

« مریم بانو » میخواند، با اینحال بروی خرد میگیرد که « ... ترمهچیه چادر ندارنی ... » (ترا چه شده است که چادر نداری ...) و حتی : « ... بمیره نهمار، تاتر نوینه این زار ... » (... مادرت بمیرد تا ترا باین حال زار نبیند ! ...)

$\text{♩} = 50$

ki-já-ta-ra gi-ya ça-dar za-dár.
nu mar-yam bá-nu ján-ay áy mar-yam bá-mi.
re-ta-ne mar tā-ta-ra na-vi-ne in zár.

واما ترانه دوم دروصفت زیباده نام که معروفست که در قریه « کردمحله » میزیست وزنی زیبا و ظاهرآ برخلاف « مریم » بای بند فراتض مذهبی بوده است... در مضامون اشعار این ترانه هم سخن از نماز گذاردن زیباده است : « دلبر من سرتپه نماز می گذارد ، و کمرش را خم و راست میکند و از خدا التماس میکند ! ... »

این تراشه از مشهور ترین آهنگ های محلی شمال است، از سه مصراج دو بیتی - که با آهنگ واحدی خوانده میشود - و مصراج چهارمی، که آهنگی دیگردارد تشکیل میگردد. حالتی محزون دارد و بصورتهای مختلفی در کردستان و گیلان هم معمول است :

$\text{♩} = 52$

sa-no ta-pe no-máe han-de ki-já-ján I. ka-mar ra dol-xo-dá ra el-
lá rasl han-de ki-já-ján ki-já-ján xo-bey-de pá-co
te-mas lá ben-dár ma-na xo-bay-te

ولی « لیلا » قهرمان ترانه سوم ، با « مریم » و « زیده » شباختی ندارد . خودش را خوب میشناسد و اعتماد بنفس دارد : « ... من لیلامه ، بلندو بالام ... » (من لیلا هستم و قامت بلند دارم ...) و میداند چه میخواهد : « تره خاطر خواه ... » (خاطر خواه تو هستم) ! ..

این ترانه هم ، مثل دو ترانه قبلی ، بسیار قدیمی و همچون « مریم » درمایه سه کاهست . اشعار آن ، برخلاف معمول ، بوزن دویتی نیست . ترانه مزبور از ترانه های معمول دهات مغرب گرگان است و موطن « لیلا » هم ظاهراً یکی از دهات گرگان موسوم به « النگ » بوده است .

♩ = 80

oc-dam-an-ley. là ma bo. con-do-bà-la ma xac-má-rayek.
là ma là ra xá lóor áca mar

پژوهشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتوال جامع علوم انسانی